

DİREN ÇAKMAK, ALEVİFOBİ İLE MÜCADELENİN İLK PARTİSİ: (TÜRKİYE) BİRLİK PARTİSİ (1966-1981), LIBRA YAYINEVİ, İSTANBUL, 2023.

ERDEM ÇANAK*

Sorumlu Yazar

Öz

Bu çalışmada, Diren Çakmak tarafından kaleme alınan *Alevifobi İle Mücadelenin İlk Partisi: (Türkiye) Birlik Partisi (1966-1981)* adlı eser değerlendirilmiştir. (Türkiye) Birlik Partisi, 1966-1981 yılları arasında Türk siyasal yaşamında yer almış bir partidir. Aleviler tarafından kurulmuş ilk parti olması bakımından önem arz etmektedir. Çalışmada genel olarak partinin kurulmasına neden ihtiyaç duyulduğu, nasıl kurulduğu, başarılı olup olmadığı, Alevilerin partiye yaklaşımı gibi sorulara cevap aranmıştır. Türkiye'deki çok tartışılan konuların başında gelen Aleviler ve Alevilik konusunun siyasal hayata yansımaları ele alması ile Türk toplumunun belli bir kesimindeki Alevi algısı çalışmayı önemli ve ilginç kılmaktadır. Bu bağlamda Birlik Partisinin kuruluşu ve siyasi hayatı alevifobi kavramı çerçevesinde irdelemiştir.

Anahtar Kelimeler: Aleviler, Alevilik, Alevifobi, Türkiye Birlik Partisi, Mustafa Timisi.

Abstract

In this study, Diren Çakmak's *The First Party of Struggle Against Aleviphobia: (Turkey) Birlik Partisi (Union Party of Turkey) (1966-1981)* is evaluated. (Turkey) Birlik Partisi (Union Party of Turkey) was a political party in Turkey between 1966-1981. It is important in terms of being the first party founded by Alevis. In the study, answers to questions such as why the party was needed, how it was founded, whether it was successful or not, and the approach of Alevis towards the party were sought. The study also deals with the reflection of Alevis and Alevism, one of the most debated issues in Turkey, on political life. In addition, the perception of Alevis in a certain segment of Turkish society makes the study important and interesting. In this context, the establishment and political life of the Union Party is analyzed within the framework of the concept of Aleviphobia.

Kitap Değerlendirme / Künye: ÇANAK, Erdem. "Alevifobi ile Mücadelenin İlk Partisi: (Türkiye) Birlik Partisi (1966-1981), Libra Yayınevi, İstanbul, 2023.". Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, 112 (Aralık 2024), s. 441-446. <https://doi.org/10.60163/tkhcbva.1538316>

* Doç. Dr., Çukurova Üniversitesi, E-mail: ecanak@cu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-7856-3802



Key words: Alevîs, Alevîsm, Alevîsmophobia, Turkey Unity Party, Mustafa Timisi.

Giriş

Türkiye nüfusunun önemli bir kısmının Alevîlere ve Alevîliğe dair sahip olduğu bilgiler genelde kulaktan dolmadır. Bundan dolayı Alevîlere dair genel bir önyargı vardır. Ancak Alevîlerin 1990'lı yılların başından itibaren örgütlenerek birtakım demokratik hak taleplerini yüksek sesle dile getirmeye başlamalarıyla birlikte ülke gündeminde daha fazla yer almalarıyla bu önyargı değişmeye başlamıştır. Süreçle birlikte Alevîlik ve Alevîlere dair çalışma sayısında da dikkat çekici bir artış yaşanmıştır. Fakat bu yayınların çok az bir kısmı akademik mahiyette olup onlar da genelde konunun teolojik boyutlarını ele almaktadır. Bu noktada Alevîler neden uzun yıllar görmezden gelindi sorusu önem arz etmektedir. Bunun şüphesiz siyasi, sosyal ve teolojik birçok açıklaması olabilir. Diren Çakmak ise incelemeye konu olan eserinde bunun en önemli sebebinin Alevîfobi olduğunu iddia etmektedir. Partinin ortaya çıkışını ve siyasi macerasını da Alevîfobi kavramı çerçevesinde ele almaktadır. Yazar bu eserinde, meseleyi ele alış şeklinin yanı sıra önceki çalışmalarından farklı bir konuyu kaleme almıştır.

Élise Massicard'ın Alevîlerin siyasallaşması yaklaşımı rehberliğinde (Türkiye) Birlik Partisinin incelendiği çalışma, iki bölümden ve 507 sayfadan meydana gelmektedir. *Alevîlik-Alevîfobiklik* başlıklı birinci bölüm (s.19-97), Alevîlik ve Alevîfobi kavramının ortaya çıkışı, Alevîfobiklerin özellikleri ile Élise Massicard'ın Alevîlerin siyasallaşması yaklaşımı alt başlıklarını içermektedir.¹ *Birlik Partisi Kuruluşu ve Siyasi Süreci* başlıklı ikinci bölümde ise (s.99-462) partinin kuruluşunu hazırlayan koşullar, ortaya çıkışı, kapatılışı, programı, TBMM'deki muhalefeti ile 1977 seçimleri öncesi adaylarının radyo konuşmaları yer almaktadır. Ancak hacim olarak eserin bölümleri arasında dikkat çekici bir dengesizlik söz konusudur. Gerek bu kısmın uzun oluşu gerekse de Élise Massicard'ın Alevîlerin Siyasallaşması Yaklaşımı (s.46-99) ile ikinci bölümdeki doğrudan alıntılarının fazlalığı eseri okumayı zorlaştırmaktadır.

Eserin ekler kısmında, *Birlik Partisi Kronolojisi* ile *Birlik Partisinin 1980 Tarihli Programının Gerekeşi* başlıklı iki ek yer almaktadır. Eklerden sonra gelen kaynakça kısmı ise tezler, internet siteleri, gazeteler ve dergiler, makaleler, kitaplar ve siyasi parti yayınları şeklinde sınıflandırılmıştır. Eser, konuya dair yapılmış bilimsel çalışmaların az olmasına rağmen Alevîlerle ilgili kullanılan çalışmalardan dolayı zengin bir kaynakçaya sahiptir.

Çalışmanın sonunda dizin kısmı bulunmaktadır. Bu bölümde önemli tarihi olaylar ile siyasi parti, şahıs, kurum, kanun, süreli yayın ve ülke isimleri, tasavvufi isimler ve terimler ile neden verildiği pek anlaşılmayan *Anadolulu* ve *Batı* kavramlarına yer verilmiştir.

Konuyla ilgili üç yüksek lisans ile bir de doktora tezi hazırlanmıştır.² Bunlardan Sabır Güler'in yüksek lisans tez çalışması *Alevîliğin Siyasal Örgütlenmesi*

1 Élise Massicard, *Türkiye'den Avrupa'ya Alevî Hareketinin Siyasallaşması*, (çev. Ali Berktaş), İletişim Yayınları, İstanbul 2007.

2 Murat Yümlü, *Türkiye'de Alevî Siyaseti Örneği Türkiye Birlik Partisi (1966-1981)*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2008; Bülent Bingöl, *Türk Siyasal Yaşamında Birlik Partisi-Türkiye Birlik Partisi*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 2008; Sabır Güler, *Bir İnanç Sistemi Olarak Alevîliğin Örgütlenmesi Türkiye Birlik Partisi Deneyimi (TBP)*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2007; Ali Haydar Soysüren, *Türkiye Birlik Partisi'nin Kuruluşu ve Faaliyetleri (1966-1980)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2014.

*Modernleşme, Çözülme ve Türkiye Birlik Partisi*³, Ali Haydar Soysüren'in doktora tez çalışması ise *27 Mayıs'tan 12 Eylül'e Alevilik ve Siyaset Bağlamında (Türkiye) Birlik Partisi*⁴ adlarıyla yayınlanmıştır. Konuya dair ilk eser ise Kelime Ata'nın kaleme aldığı *Alevilerin İlk Siyasal Denemesi Türkiye Birlik Partisi (1966-1980)*⁵ dir. Ancak konunun neden tekrar çalışılma ihtiyacı hissedildiği, ya da ilk çalışmalarda eksik olan ne vardı da sonraki çalışmalarda bu eksiklikler giderildi sorusu akla gelmektedir. Bu sorunun cevabı, konuyu son olarak ele alan ve incelemeye konu olan *Alevifobi İle Mücadelenin İlk Partisi: (Türkiye) Birlik Partisi (1966-1981)* başlıklı çalışmanın kaleme alınma gerekçesini ortaya koyacağı gibi çalışmanın özgün değerini de gösterecektir.

Konuya dair yapılan çalışmalar incelendiğinde metodolojik olarak birbirlerine benzedikleri görülmektedir. Ancak kullandıkları doküman ve belgeler ile partinin kuruluşunda yer almış veya çeşitli kademelerinde görev yapmış isimlerle yaptıkları görüşmelerle ayrılmaktadırlar. En çok dikkat çekenler Kelime Ata ile Ali Haydar Soysüren'in çalışmalarıdır. Kelime Ata'nın çalışması konuya dair yapılan ilk çalışma olduğu gibi çizdiği çerçeveye sonraki çalışmaları da etkilemiştir. Bunun yanı sıra Kelime Ata ile Ali Haydar Soysüren'in çalışmaları kaynakçalarının zenginliği, partinin kuruluşunda ve yönetiminde yer alan isimlerle yapılan görüşmelere dayalı bilgiler içermeleri, Sabır Güler'in çalışması da Mustafa Timisi ile yapılan görüşmeye dayalı içerdiği bilgilerle dikkat çekmektedir. Diren Çakmak'ın çalışması ise partinin kuruluşunu Alevifobi kavramıyla açıklamasıyla ayrılmaktadır. Yazar, Alevifobi ifadesinin ilk defa 2013 yılında kavramsallaştırıldığını ve bundan önce Alevi düşmanlığı anlamında kullanıldığını belirtmektedir. Ayrıca, Türkiye'de Alevi düşmanlığının olduğunu ve bunun en somut örneğinin de 1966 yılında kurulan Birlik Partisi olduğunu dile getirmektedir. Hatta Birlik Partisi'nin Alevifobi ile mücadele eden Türkiye'deki ilk parti olduğunu, partinin Alevifobi diye bir kavram kullanmaksızın Alevifobi ile mücadele ettiğini, Alevilik ve Alevilere ait kurumlar ve değerler hakkındaki yanlış kanıları silmeye çalıştığını ve Alevilere yönelik çifte standardı ortadan kaldırmayı amaçladığını iddia etmektedir. Fakat partinin Alevifobi ile mücadele ediyorum ifadesini kullanmamasına rağmen yazar partinin faaliyetlerini bu çerçevede değerlendirmiştir.

Yazar, öncelikle Aleviliği açıklayarak inanç sistemi olarak konumlandığı noktayı ortaya koymaya çalışmış, akabinde de Alevifobi nedir, Alevifobik kimdir sorularına cevap aramıştır. Bu doğrultuda Aleviliğin ne olduğunu açıklayarak Türkiye Cumhuriyeti'nin Aleviliğe dair resmî görüşünü irdelemiş, Aleviliği İslam dini altında ve İslam içi siyasi bir bölünme olarak gören resmî anlayışa karşın Aleviliği İslam'ın altında saymanın mümkün olmadığını *Tanrı kavrayışı, devriye inancı ve evrenin oluşumu* konularındaki farklılıkları örnek göstererek açıklayarak Aleviliğin özgün bir din olduğunu açıklamaya çalışmıştır.

Yazar, çalışmasını dayandırdığı Alevifobi kavramını Alevilik ve Alevilere ait kurumlar ile değerlerin yanlış kanılara dayalı olarak şeytanlaştırılması, gayri meşrulaştırılması ve çifte standart uygulanması olarak tanımlamıştır. Hatta bir kısım Sünni'de Alevifobi düşüncesinin hâlâ olduğunu ve bu düşüncenin zaman zaman

3 Sabır Güler, *Aleviliğin Siyasal Örgütlenmesi Modernleşme, Çözülme ve Türkiye Birlik Partisi*, Dipnot Yayınları, Ankara, 2008.

4 Ali Haydar Soysüren, *27 Mayıs'tan 12 Eylül'e Alevilik ve Siyaset Bağlamında (Türkiye) Birlik Partisi*, Kalan Yayınları, İstanbul, 2023.

5 Kelime Ata, *Alevilerin İlk Siyasal Denemesi Türkiye Birlik Partisi (1966-1980)*, Kelime Yayınevi, Ankara, 2007.

soykırımcı bir nitelik taşıdığını, soykırımcı Alevifobiklerin Alevilerin yeryüzünden silinmesini istediklerini, ibadet yeri, eğitim kurumu ve Alevilere ait olan her şeyi yıkmak ve yok etmek arzusunu taşıdıklarını belirtmektedir. Ayrıca Alevifobiklerin otoriterlik, batıl inançlara sahiplik, basmakalıpçılık, dogmatizm ve zorbalık gibi kişilik özelliklerine sahip olduklarını ve Türk toplumunda bunların sayısının çoğunlukta olduğunu, bundan dolayı Türkiye’de güçlü bir Alevifobi’nin bulunduğunu iddia etmektedir. Ancak yazarın sadece bu kişilik özellikleri üzerinden Türk toplumunun çoğunluğunun, toplumun parçası olan bir gruba karşı böyle bir bakış açısına ve düşünce dünyasına sahip olduğu söylemi tartışmaya açıktır. Zira bu düşünceye göre yazarın belirttiği kişilik özelliklerine sahip bütün bireyler potansiyel Alevifobiktir. Fakat söz konusu değerlendirmenin dayandığı bilimsel veriler konusunda okuyucunun aydınlatılmamış olması yazarın ortaya koyduğu tespitlerde öznel bir yaklaşım sergilediğine işaret etmektedir.

Yazarın dile getirdiği Alevifobi’nin zaman zaman soykırımcı nitelik taşıdığı iddiası da tartışmaya açıktır. Zira soykırım ve soykırımcı ifadelerini kullanmak için çok sağlam verilere ihtiyaç olduğu gibi bu iddialarını bilimsel olarak temellendirilmesi de gerekmektedir. Kaldı ki Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından kabul edilen ve 12 Ocak 1951 tarihinde yürürlüğe giren *Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi*’nin II. Maddesine göre *Ulusal, etnik, ırksal veya dinsel bir grubu kısmen veya tamamen ortadan kaldırmak amacıyla işlenen suçlara* soykırım denilmektedir.

Yazar, bir kısım Alevinin demokratik hak taleplerinin görmezden gelinmesi üzerine Birlik Partisini kurarak mücadelelerini siyasi alana taşıdıklarını belirtmektedir. Hatta Birlik Partisinin siyasi hayattan çekildiği 1980’li yıllara atıfta bulunarak Alevilerin bu yıllarda kimliklerini saklamaya kısmen son verdiklerini iddia etmektedir. Bu söylemiyle, Birlik Partisinin Alevifobi ile mücadele için kurulduğu ve bir ölçüde de başarılı olduğu tezini desteklemektedir.

Yazar, Alevilerin parti kurma sürecinde, bilhassa Demokrat Parti’nin tavrının etkili olduğunu, hatta yaşadıkları kızgınlık ve kırgınlıkla 1960’taki askeri müdahaleyi desteklerini dile getirmektedir. Ancak Aleviler, 12 Mart 1971’deki askeri müdahaleye de destek vermişlerdir. Fakat yazarın, Alevilerin demokrasi dışı uygulamaları desteklemelerine dair yapmış olduğu açıklamalar yeterli açıklıkta değildir. Dolayısıyla bu konu izaha muhtaçtır. Hatta Alevilerin daha sonraki askeri müdahalelerdeki tutumunun da bu süreçte dikkate alınması gerekmektedir.

Yazar, Alevilerin partiye yaklaşımını yanında veya karşısında olanlar ile beklemeyi tercih edenler şeklinde üçe ayırmaktadır. Partinin kuruluş amacı dikkate alındığında Alevilerin neden destek vermediği sorusu önem kazanmaktadır. Seçim sonuçları da Aleviler ile partinin arasındaki ilgiyi ya da ilgisizliği ortaya koymaktadır. Örneğin 1969’daki genel seçimlerde % 2.8, 1973 genel seçimlerinde ise % 1.1 oy almıştır. Oysa yazarın ifadesiyle Parti, Alevifobi ile mücadele etmek için kurulmuştu. Hatta yazar, Türk toplumunun çoğunluğunun da Alevifobik olduğunu iddia etmişti. Ancak Alevilerin dahi partiye yeterli desteği vermediği görülmektedir. Seçim sonuçlarının, yazarın argümanı ile partinin aldığı oy üzerinden değerlendirilmesi de yerinde olacaktır. Ancak yazar böyle bir değerlendirme yoluna gitmemiştir.

Birlik partililerin Türk siyasetinde kendini konumlandığı yer de önem arz etmektedir. Nitekim partililerin 1977 seçimi öncesinde radyoda yaptıkları konuşmalara bakıldığında Genel Başkan Mustafa Timisi CHP’yi burjuva düzen partisi olarak nitelendirerek sağ partiler ile CHP arasında bir fark görmediğini, CHP’ye oy

verenlerin Milli Selamet Partisini iktidara getirdiğini, milletvekili adayı Süleyman Cem Alevilerin can, mal ve ırz güvenliği için Birlik Partisini iktidar ortağı yapmak dışında bir seçeneklerinin olmadığını ve CHP'nin Alevilerin haklarını savunuyor görünüp Alevileri arkadan hançerlediğini, Parti Genel Sekreteri Dursun Bila da Milli Selamet Partisini şeriatçılık ve yobazlıkla, MHP'yi ise çağın gerisinde kalmış ırkçı güçler şeklinde nitelendirdiği görülmektedir. Birlik Partisinin, Alevilerin demokratik haklarını elde etme noktasında bu partilerin desteğine ihtiyaçları varken partililerin neden böyle sert bir dil kullandıkları sorusu akla gelmektedir. Ancak yazarın diğer partilerin Birlik Partisine olan yaklaşımına değinmemesinden dolayı bu konu muallakta kalmakta olup çalışılmaya muhtaçtır.

Parti, yazarın ifadesiyle 1977'deki genel seçimler sonucunda ölmüş, ortadaki cenaze ise 12 Eylül 1980 Askeri Müdahalesi ile kaldırılmış, 16 Ekim 1981 tarihinde de diğer partilerle birlikte askeri cunta tarafından resmen kapatılmıştır. Yazara göre Türk siyasal hayatındaki başarısız partilerden birisidir. Zira Alevi katliamlarını önleyememiştir. Ancak Alevifobi ve Alevilerin Sünnilerle eşitlenmesi için mücadele etmiş, Alevilerin bilinçlenmesini sağlayarak toplumsal eşitsizliğe karşı seslerini daha gür çıkarmaları noktasında ciddi bir farkındalık yaratmıştır.

Sonuç

Alevilerin kurduğu ilk siyasi parti olan Birlik Partisini (1966-1981) ele alan çalışma, partinin kurulmasının fikri alt yapısına değindikten sonra partinin siyasi serüvenini incelemektedir. Yazar, çalışmasını Alevifobi kavramı üzerine inşa etmiş ve eser boyunca da bunu temellendirmeye çalışmıştır. Ancak parti, yazarın ifadesiyle Türk siyasal hayatındaki başarısız partilerden birisidir. Zira partinin seçimlerde aldığı oy dikkate alınırsa Alevilerden de yeterli desteği görmediği anlaşılmaktadır. Yazarın ifadesiyle de ekonomik sorunlar, parti içi çekişmeler ve Alevi oyları konsolide edememesinden dolayı siyasal olarak ciddi bir varlık gösterememiştir. O zaman bu durumu, Aleviler genel itibariyle vaziyetlerinden memnundular şeklinde okumak gerekir mi? Bu nedenle Alevilerin, Aleviler tarafından kurulan ve Alevilerin hakları için mücadele ettiğini dile getiren bir partiye yönelik ilgisizliğinin sebeplerinin özellikle siyaset bilimi ve sosyolojik açıdan çalışılması gerektiği anlaşılmaktadır. Partiye yönelik yapılmış mevcut tezlerin Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi ile Cumhuriyet Tarihi ve Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Ana Bilim Dallarında yapılmış olması ve bu tezlerin partiyi belli bir bakış açısıyla ele almış olmalarından dolayı konunun farklı disiplinler tarafından çalışılması gerekmektedir. Hatta bu çalışmalar, Türkiye'nin toplumsal dinamikleri, Alevilerin oy verme tercihlerini etkileyen faktörleri ile toplumu oluşturan grupların birbirine bakış açısını anlama noktasında birçok veri sağlayabilir. Bu verilerin Türkiye'nin toplumsal birlik ve beraberliğine olumlu yönde katkı sağlayacağı aşikârdır. Türkiye'nin bulunduğu jeopolitik ve jeostratejik konum göz önüne alındığında da bunun elzem olduğu söylenebilir.

Kaynaklar

- Ata, Kelime, *Alevilerin İlk Siyasal Denemesi Türkiye Birlik Partisi (1966-1980)*, Kelime Yayınevi, Ankara, 2007.
- Bingöl, Bülent, *Türk Siyasal Yaşamında Birlik Partisi-Türkiye Birlik Partisi*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2008.
- Güler, Sabir, *Bir İnanç Sistemi Olarak Aleviliğin Örgütlenmesi Türkiye Birlik Partisi Deneyimi (TBP)*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2007.
- Güler, Sabir, *Aleviliğin Siyasal Örgütlenmesi Modernleşme, Çözüm ve Türkiye Birlik Partisi*,

- Dipnot Yayınları, Ankara, 2008.
- Massicard, Élise, *Türkiye'den Avrupa'ya Alevi Hareketinin Siyasallaşması*, (çev. Ali Berktay), İletişim Yayınları, İstanbul, 2007.
- Soysüren, Ali Haydar, *Türkiye Birlik Partisi'nin Kuruluşu ve Faaliyetleri (1966-1980)*, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 2014.
- Soysüren, Ali Haydar, *27 Mayıs'tan 12 Eylül'e Alevilik ve Siyaset Bağlamında (Türkiye) Birlik Partisi*, Kalan Yayınları, İstanbul, 2023.
- Yümlü, Murat, *Türkiye'de Alevi Siyaseti Örneği Türkiye Birlik Partisi (1966-1981)*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2008.